

Research Paper

Representation of geography and culture in the “Hassan Zirak” songs

Hossein Mohammadzadeh ^{1*}, Mohammad Sedigh Ghorbani ²

1. Associated professor of sociology, Department of social science, Payam Noor University Tehran, Iran,
2. Assistant professor of geography, Department of social science, Payam Noor University, Tehran, Iran

<https://doi.org/10.22034/scart.2025.142971.1667>

Received: January 15, 2025

Accepted: October 14, 2025

Available Online: June 22, 2026

Keywords: Hassan Zirak, song, geography of music, Culture center, GIS

Abstract

Music is a social production that related to language, site, identity, power and economy. The geography of music is a branch of cultural geography that attention to product, distribution and consumption of music. Zirak is one of the great Kurdish singer that recorded more than 1000 songs. He was born in Bokan ,working in Saqhez, Tabriz... experience of life and prison in Iran and Iraq, recording songs in Tehran , Kermanshah, Tabriz, Baghdad and extraordinary talent, exceptional voice make him a popular singer. The goal of research is investigate the geographical, social environment, Cultural center, name places, mountains and rivers in his song, some map prepare by software GIS. Theory of research rooted in American and Britain school of music geographical. The method of research is qualitative analysis. Data collected in two book by Nasirinia (2018) and Farshi (1996) and lived experiences. The results shows Zirak publish his song in public and private culture center.in his songs representative transnational, national and ethnic places, name of city, mountain and rivers. The meaning of places is diversity and reflected social and Individual subjects. The research Suggestion is that more research take done in the field of music geography and this subject included in the educational program of the country.

Mohammadzadeh, H., Ghorbani, MS. (2026). Representation of geography and culture in the Hassan Zirak Songs. *Sociology of Culture and Art*, 8 (2), 1-17.

Corresponding author: Hossein Mohammadzadeh

Address: department of social science, Payam Noor University, Tehran, Iran.

Email: h.m@pnu.ac.ir or h.mohammadz11@gmail.com

Extended Abstract

1- Introduction

The present article seeks to Hassan Zirak's geography music. Zirak is one of the great Kurdish singers who has recorded more than 1000 songs. He was born in Bukan, and worked in many cities like Saqqez, and Tabriz....His hard experience of life and prison in Iran and Iraq, recording songs in Tehran, Kermanshah, Tabriz and Baghdad, and his extraordinary talent, and exceptional voice, make him a popular singer. Music is a social production related to language, culture, identity, power, and economy. The geography of music is a branch of cultural geography that pays attention to the product, distribution, and consumption of music. Each of branch have The goal of the research is to investigate the geographical, social environment, Cultural center, name places, mountains, and rivers in his song, this article tries responses to the three below questions: 1. What are the social and environmental factors affecting Hasan Zirak's music? 2. What are the cultural centers of Hasan Zirak's music? 3. Which places, cities, villages, rivers and mountains are reflected in her works?

2- Methods

The research question determines which research method the researcher should choose . The method of this research is qualitative analysis. Data was collected in two books by Nasirinia (2018) and Farshi (1996). Among the types of qualitative methods, the qualitative content analysis method is the most suitable option for identifying geographical places, cities, and names of mountains and rivers in the text of Zirak songs. At the same time, the authors used their lived experience to collect information. To collect data, all geographical and place names in verses or stanzas of the song have been selected. To determine the geographical coordinates of these data in the ArcGIS software environment, the spatial database of Iran and also the data related to Iraq have been used. To compensate for this shortcoming, Google Earth software has been widely used to find and record the coordinates of the desired data. After categorizing the data based on the research objectives, the desired thematic maps were prepared in the ArcGIS software environment.

2- Findings

Names are an important part of Hasan Zirak's songs. His songs are a dictionary of the names of places, people, tribes and clans, plants, flowers, birds, geographical areas, cities, villages, mountains, rivers, etc. Some of these names are related to social events. Some of them are related to Western names and places, for instance, the countries of America, Germany, China, Iraq, and Rome are mentioned in the clever song with different meanings: one of these songs focuses on the construction of a bathroom in the city of Bukan, the equipment of which is procured from Germany. Some names are related to regional ones, it means the names that are geographically related to Iran, and Zirak has recorded songs or lived in them. Cities that are centers of music are called cultural centers. Hassan Zirak recorded her musical works in the cities of Baghdad, Tehran, Kermanshah, Sanandaj, Tabriz, Sulaymaniyah, and Erbil and mentioned these cities with various themes in her poems and music. In his songs, besides the names of cultural centers, Hassan Zirak mentions a series of other cities such as Saqqez, Bukan, etc., which did not play the role of cultural centers. These cities are located partly in Iran and partly in Iraq. Some of the clever songs pay attention to the names of regions and villages. Most of these villages are located around the cities of Bukan and Saqqez. Mountains and rivers play a prominent role in Zirak's works. In his songs, he often mentions their glory and beauty.

4- Discussion & Conclusion

Zirak's music is influenced by his personal power and social and geographical conditions .He has recorded songs in cultural centers such as Tehran, Baghdad, Kermanshah, Sanandaj, Erbil, Sulaymaniyah, and Tabriz. The names of the countries are mentioned in his songs about sojourn and industry or with the centrality of a lover. In Baghdad, it mentions Kasri Arch, and in Tehran, it is called Shemiran Cafe, which was a public promenade at that time. Hassan Zirak mentions the high snow-covered mountains that were in his life and compares their whiteness to his lover. He also

Representation of geography and culture in the “Hassan Zirak” songs

mentions different cities. And girls are talking who are busy with collecting oak. The research Suggestion is that more research be done in the field of music geography and this subject included in the educational program of the country.

5- Funding

The costs of this study were covered by the authors of the article.

6- Authors' Contributions

All stages of this study were conducted jointly by two authors.

7- Conflict of Interests

According to the authors of this article, there was no conflict of interest.

بازتاب جغرافیا و فرهنگ در موسیقی حسن زیرک

حسین محمدزاده^۱، محمد صدیق قربانی^۲

۱. دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

۲. استادیار، گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

<https://doi.org/10.22034/scart.2025.142971.1667>

چکیده

موسیقی یک تولید فرهنگی است که با زبان، مکان، هویت، قدرت و اقتصاد در ارتباط است. جغرافیایی موسیقی بخشی از جغرافیایی فرهنگی است که به مسئله تولید، توزیع و مصرف موسیقی توجه دارد. حسن زیرک یکی از ترانه‌های سرایان کرد است که بیش از ۱۰۰۰ ترانه از او ضبط است. تولد در بوکان، کار در سقز و تبریز و مراغه و بندرعباس، زندگی و زندان در دو کشور ایران و عراق، ضبط ترانه در تهران، کرمانشاه، تبریز، بغداد، سنندج و سلیمانیه و اربیل همراه با استعداد فوق‌العاده و صدایی استثنایی به او چهره‌ای مردمی و ماندگار بخشیده است. هدف این تحقیق بررسی محیط اجتماعی جغرافیایی، کانون‌های فرهنگی، اسامی مکان‌ها، کوه‌ها و رودخانه‌ها در موسیقی حسن زیرک با کمک GIS است. نظریه راهنمای تحقیق ریشه در دو دیدگاه آمریکایی و انگلیسی در جغرافیایی موسیقی دارد. روش تحقیق تحلیل محتوی کیفی ترانه‌ها است. داده‌ها از کتاب آقای نصیری نیا (۱۳۹۴) و فرشی (۱۹۹۶) تجربه زیسته و همچنین مراجعه به آثار زیرک انتخاب شده است. نتایج تحقیق نشان داد دو کانون فرهنگی دولتی و مردمی محل پخش ترانه‌های او هستند. در ترانه او جغرافیایی فراملی، ملی و قومی انعکاس یافته است. معنای مکان در ترانه‌های او متفاوت است و مسائل فردی، فرهنگی و اجتماعی را بازتاب می‌دهد. گسترش نفوذ جغرافیایی موسیقی او فراتر از یک استان، یک قوم و حتی یک کشور بوده است. پیشنهاد می‌شود در چهارچوب جغرافیایی فرهنگی و موسیقی توجه بیشتری به این موضوع و موسیقی مناطق شده و در اسناد و منابع تاکید بیشتری بر آن شود.

تاریخ دریافت: ۲۶ دی ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش: ۲۲ مهر ۱۴۰۴

تاریخ انتشار: ۱ تیر ۱۴۰۵

واژه‌های کلیدی: حسن زیرک، جغرافیایی موسیقی، کانون فرهنگی، GIS

استناد: محمدزاده حسین؛ قربانی محمد صدیق (۱۴۰۵) بازتاب جغرافیا و فرهنگ در موسیقی حسن زیرک. جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۸ (۲)، ۱-۱۷.

.۱۷

* نویسنده مسئول: حسین محمدزاده

نشانی: گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

پست الکترونیکی: m@pnu.ac.ir or h.mohammadz11@gmail.com

۱- مقدمه و بیان مسئله

جغرافیا شامل دو بخش انسانی و طبیعی است. "جغرافیای انسانی بخشی از علوم اجتماعی است که تمرکز آن بر مردم است، آن‌ها کجا زندگی می‌کنند، راه‌های زندگی‌شان کدامند و تعامل آن‌ها با مکان‌های مختلف جهان چگونه است" (Dorell et al., 2019:2). جغرافیای فرهنگی شاخه‌ای از جغرافیای انسانی است که به تعامل محیط و فرهنگ می‌پردازد. جغرافیای موسیقی بخشی از جغرافیای فرهنگی است که به روابط پیچیده موسیقی و جغرافیا توجه دارد. موسیقی به‌عنوان تولیدی فرهنگی بر بستر جغرافیا نضج می‌گیرد. این همپوشانی دامنه بحث را به جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی، اقتصاد و سیاست باز می‌کند. "موسیقی از نظر جامعه‌شناسی به عنوان یکی از پدیده‌های فرهنگی جامعه از هنارها و ارزش‌های آن جامعه تاثیر می‌پذیرد و نتیجه این تاثیر راچگونگی حیات خود به جامعه باز می‌نماید" (خاکسار،هراتی، ۱۹۰۱:۱۹). به عبارتی "جغرافیای موسیقی به بحث خواننده، شعر، صنعت موسیقی، قومیت، فرهنگ، نظم اجتماعی، سیاست و اقتصاد، تولید، توزیع و مصرف موسیقی می‌پردازد" (warf,2010:6, Attali,1985, Herbert,1998, Rycroft,1998:224).

ایران کشوری بزرگ با اقوام مختلف است که هرکدام مشخصات خاص فرهنگی خود را دارا هستند. غیر از تعامل و تکاثر فرهنگی، هر قوم جغرافیا و موسیقی خود را دارد. یکی از این اقوام کردها هستند که در چند کشور پراکنده شده‌اند و موسیقی در تاروپود زندگی آنان از تولد تا مرگ در جریان است. بخشی از این موسیقی مشتمل بر "نواهای مذهبی، ترانه‌های کار، ترانه‌های ملی، روایتی، رقص و عروسی و ترانه‌های عاشقانه" است (Blum,2001:36). با این وصف منابع کمی در این زمینه وجود دارد و "موسیقی کردی بیرون از کردستان به خوبی شناخته شده نیست" (Nabaz,2015:1).

ترانه و موسیقی کردی مثل هر قوم دیگری بدون پیشینه نیست و کسانی مثل "ابراهیم اسحاق موصلی"، "عبدالقادر مراغه‌ای"، "ارموی" کرد بوده‌اند (فرشی، ۱۹۹۶:۳۳، حمه^۱ باقی، ۱۳۷۵، Izaddy,2003). به علت تقسیم جغرافیای کردها، بخشی از هویت و آثار این هنرمندان گمنام مانده است. به عبارتی "تقسیم کردها در میان کشورهای مختلف تأثیری منفی بر فرهنگ آنان از جمله موسیقی آنان گذاشته است" (Nabaz,2015:16). در همان حال جامعه متنوع کردی خود متأثر از عناصر درونی خویش است و این مساله بر تنوع موسیقی کردی تاثیرگذار بوده است. نیز^۲ میان گویش‌های مختلف زبان کردی، جغرافیا و آوازه‌خوان‌های آن ارتباط برقرار می‌کند؛ او در پژوهش خویش برای هر لهجه زبان کردی از چند آواز خوان و موسیقیدان نام می‌برد:

۱. کرمانجی (کردی) بالا: شوان پرور، احمد کابا، جوان حاجو، محمد شیخو، دلشاد سعید، شاکرو،

۲. کرمانجی (کردی) میانه: حسن زیرک، محمد ماملی، علی مردان، طاهر توفیق، ناصر رزازی، عباس کمندی، سید محمد صفایی، حبیب مله‌ای، صادق هوشاری، سید محمد صفایی

۳. کرمانجی (کردی) پایین-اورامی: منطقه پاوه، نودشه، تویله و بیاره استاد عثمان کیمنه‌ای، شفیع کیمنه‌ای، عادل هورامی،

۴. کرمانجی (کردی) پایین کله‌ری، کرمانشاه و ایلام، استاد شهرام ناظری، طهمورث پورناظری، کیهان کله‌ری، مسقطی (همان:۱۸).

حسن زیرک یکی از محبوب‌ترین ترانه‌سرایان در گویش کردی میانه است که تأثیر عظیمی بر موسیقی کردی و گسترش آن داشته است. گرچه فراوانی ترانه در میان آوازخوانان کردی امری خاص نیست؛ عثمان هورامی بیش از ۱۰۰۰ ترانه و ماملی بیش از ۷۰۰ ترانه دارد (محمدحسن، ۱۹۸۳). از این هنرمند بیش از ۱۰۰۰ ترانه ضبط شده است (فرشی، ۱۹۹۶) اما موسیقی و

1.Hama
2.Nabaz

محمدزاده حسین؛ قربانی محمد صدیق (۱۴۰۵) بازتاب جغرافیا و فرهنگ در موسیقی حسن زیرک. جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۸ (۲)، ۱-۱۷.

ترانه حسن زیرک ویژگی‌های دیگری هم دارد. حسن زیرک آوازهای خویش را به زبان‌های کردی، فارسی، ترکی و لری خوانده است. این خواننده غیر از کردها در میان ترک‌ها، لرها و فارس‌ها هم طرفدارانی دارد. او در شهرهای تهران و بغداد و کرمانشاه با بزرگان موسیقی مثل جلیل شهنواز، حسین یاحقی، حسن کسایی، جهانگیرملک، مجتبی میرزاده، حسن کامکار و عارف جزراوی آهنگ ضبط کرده است (کمانگر، ۱۳۹۵). شهرام ناظری او را نابغه معرفی می‌کند و می‌گوید وقتی وارد ارکستر می‌شد؛ همان‌جا شعر می‌ساخت، آهنگ درست می‌کرد و اجرا می‌کرد. طرفداران او خاص منطقه و کشوری نیستند. امروزه "زیرک بخشی از موسیقی زنده خاورمیانه است" (فرشی، ۱۹۹۶: ۸). نقشبندی از همکاران زیرک می‌نویسد "من در تهران و کرمانشاه شاهد این امر بودم که زیرک برای خواندن هیچ آهنگی تمرین نمی‌کرد (نقل از فرشی، ۱۹۹۶: ۴۷). صاحب‌نظر موسیقی اقبال حاجبی "زیرک را پایه‌گذار یک مکتب خاص در موسیقی کردی معرفی می‌کند" (همان: ۴۵).

اما علیرغم زندگی پرماجرا، فراوانی آثار و تأثیر گسترده، هنوز مقاله علمی در مورد زندگی و آثار او نوشته نشده است. ابراهیم فرشی ۵۰۰ کاست پراکنده او را در عراق و ترکیه جمع‌آوری کرده و در ۱۰۰ کاست ۶۰ دقیقه‌ای تنظیم کرده و آن را برحسب حروف الفبا در ۱۸ سی دی تنظیم کرده است (فرشی، ۱۹۹۶). آقای نصیر نیا (۱۳۹۴) با زحمتی درخور، مجموعه‌ای از آوازهای او را در یک کتاب که نزدیک به ۵۰۰ صفحه است، چاپ کرده است.

در موسیقی غالباً مکان و جغرافیا به‌عنوان بخشی از شعر غنائی مورد توجه قرار می‌گیرد. در ترانه‌های زیرک جغرافیا نقشی پررنگ و متنوع دارد. زیرک به علت زندگی سیال خویش در مکان‌های مختلفی ترانه خوانده و آن را ضبط کرده است. در ترانه‌های او اسامی مکان، رودخانه و شهر و روستا به وفور آمده است. موسیقی به عنوان کنشی انسانی امر اجتماعی نیز هست و عوامل اجتماعی در کنش هنری را نمی‌توان نادیده گرفت. روابط و نهادهای اجتماعی بر آفرینش، توزیع و دریافت آثار هنری تأثیرگذار هستند (متفکر آزاد، عباس زاده، ۱۴۰۳: ۲۶). شاعر بلند آوازه شیرکو بیگس در یک گفتگو این حس را این گونه وصف می‌کند «من تصور می‌کنم حسن زیرک یکی از کسانی است که طبیعت کردستان در صدای او متبلور است، وقتی به موسیقی وی گوش می‌دهی خود را در حال گشتن در میان کوهها حس می‌کنی، تصور می‌کنی برف می‌بارد، تصور می‌کنی در کوه هلگورد یا قندیل هستی».

تمام این موارد در بستر جغرافیایی موسیقی موضوع مطالعه هستند. از دگر سو موسیقی یک تولید اجتماعی است و با محیط، طبقه، جنسیت، زبان و سیاست در ارتباط است. ترانه و موسیقی مخاطب اجتماعی دارد و بدون تایید اجتماعی نه خواننده، نه موسیقی و ترانه دوام نمی‌آورد. به عبارتی "عوامل فردی، محیطی و اجتماعی بر ترانه و موسیقی تأثیر گذارند" (کاظمی، ۱۳۸۹).

هدف این تحقیق پاسخ به پرسش‌های زیر است

۱. عوامل اجتماعی، محیطی موثر بر موسیقی حسن زیرک کدامند؟
۲. کانون‌های فرهنگی پخش موسیقی حسن زیرک کدامند؟
۳. کدام مکان‌ها، شهرها، روستاها، رودخانه‌ها و کوه‌ها در آثار او انعکاس یافته است؟

۲- پیشینه پژوهش

۲-۱: پیشینه تجربی

بازتاب جغرافیا و فرهنگ در موسیقی حسن زیرک

گرچه حدود بیش از نیم قرن از مرگ زیرک گذشته است، یک منبع علمی معتبر در رابطه با آثار او در دسترس نیست. به طور کلی دو نوع منبع در این خصوص قابل جستجو است. یکی منابع شفاهی که بیشتر در قالب مصاحبه است که افراد متخصص و همکاران سابق زیرک از او وصف کرده‌اند و دوم منابع کتبی قلیلی است که در رابطه با زیرک نوشته است. این کارها بیش از آنکه بر متن و محتوی ترانه متمرکز باشند بر زندگی حسن زیرک متمرکز هستند.

حسن زیرک بخشی از زندگی خود را به نظم درآورده است و در آن به زندگی خود و خانواده اشاره کرده است. این اشعار توسط همسرش مدیا زندگی و با مقدمه دکتر صدیق مفتی زاده به چاپ رسیده است (زندگی، زیرک، مفتی زاده، ۱۳۷۶). ابراهیم فرشی (۱۹۹۶) که سال‌ها مشغول جمع‌آوری کاست‌های زیرک بوده است، کتابی کوچک در مورد زندگی، اسامی زنان، کوه و دشت و پرندگان در ترانه‌های او نوشته است. این کار یکی از اولین نوشته‌ها در مورد این هنرمند نامی است. آقای نصیر نیا (۱۳۹۴) مجموعه‌ای از ترانه‌های زیرک را در کتابی تحت عنوان ناله شکینه^۱ به چاپ رسانده است و مقدمه‌ای کوچک بر آن انگاشته است. آقای ناهید در کتاب خاطرات خویش (۱۴۰۰) بعضی کلمات و عبارات را در ترانه فولکلور کردی، گستاخانه قلمداد می‌کند و نمونه‌های ذکر می‌کند که در ترانه زیرک وجود دارد. بهمن کاظمی (۱۳۸۹) در کتاب "موسیقی قوم کرد" از حسن زیرک به عنوان یکی از خوانندگان صاحب سبک موسیقی نام می‌برد. او ضمن تأکید بر گستردگی موسیقی کردی از تنوع درون موسیقی هم‌سخن می‌گوید و برای استان‌های ایلام، کرمانشاه، کردستان، آذربایجان غربی و قوچان موسیقی خاص هم تعریف می‌کند.

خسروی (۱۴۰۰) زیرک را یکی از محافظان ترانه کردی می‌داند و معتقد است در طی زمان محبوبیت او نه تنها کاهش نیافته بلکه رو به افزایش هم بوده است. شعفی (۱۴۰۰) می‌گوید وقتی زیرک در رادیو کرمانشاه آواز می‌خواند؛ حجم نامه‌ها به حدی بود که اداره پست از مدیران برنامه خواسته بود که یک نفر را برای تحویل نامه‌های زیرک اختصاص دهند. در یک مصاحبه دیگر، وقتی از استاد مجتبی میرزاده آهنگ‌ساز بخشی از ترانه‌های او سوال می‌پرسند؛ درباره زیرک سخن بگویید؟ چنین جواب می‌دهد: "مثل این می‌ماند که درباره دریا حرف بزنید! من در ارتباط با دریا، چه چیزی برای گفتن دارم" (میرزاده، ۱۴۰۰).

کاوه فقیزاده رهبر ارکستر فیلارمونیک مکریان در یک مصاحبه می‌گوید: "اگر زیرک به شیوه علمی موسیقی را یاد می‌گرفت و چیزی را که در ذهن داشت بر کاغذ می‌آورد، بر این باورم یک "باخ" در موسیقی کردی متولد می‌شد". شهرام ناظری می‌گوید زیرک نابغه بود، وقتی به ارکستر یا اتاق ضبط می‌رفت در آن واحد، شعر می‌ساخت، آهنگ‌سازی می‌کرد و ترانه را اجرا می‌کرد. پرنیدیان (۱۳۹۹) می‌گوید میرزاده به من گفت؛ غلب آهنگ‌هایش را خودش می‌ساخت و ارکستر تنها مقدمه‌ای برای آن می‌ساخت. او آوازه‌خوانی توانمند و کم‌نظیر بود و کم نبودند بزرگانی که با او کار هنری کردند. زیرک در تهران با استاد جلیل شهناز، در رادیو کرمانشاه با میرزاده، عبدالصمدی و بهمن پولکی و در بغداد با علی مردان و عارف جزراوی و طاهر توفیق کار کرد (کمانگر، ۱۳۹۵).

مایکل چاپیت (۲۰۲۳) متخصص زبان و فرهنگ کردی، در یک مقاله قابل توجه از موضوعی تحت عنوان مالکیت مشترک^۲ فولکلور حرف می‌زند و هشت مثال از فولکلور کردی ذکر می‌کند که با فولکلور همسایگان کرد یعنی فارس، ترک، آسوری، کرد یهودی و ارمنی مشترک هستند. وندلموت^۳ و باریش^۴ (۲۰۱۴) تحقیق در مورد ترانه‌سراهای نقاط مرزی کردستان انجام داده‌اند

۱. کوهی در شهر بوکان که آرامگاه زیرک بر بالای آن قرار دارد.

2-Share ownership
2-Wendelmoet
3-BariS

محمدزاده حسین؛ قربانی محمد صدیق (۱۴۰۵) بازتاب جغرافیا و فرهنگ در موسیقی حسن زیرک. جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۸ (۲)، ۱-۱۷.

و بعضی از مفاهیم را از نگاه این سراینندگان تعبیر کرده‌اند که با تفاسیر رسمی یکسان نیست. کیارنی^۱ (۲۰۱۰:۴۷) در یک مقاله مروری به نقش موسیقی فولکلور، آهنگسازان و ترانه‌سرایان در درک مکان و نگرش به تغییرات اجتماعی داشته است. بایکلوم^۲ در یک مقاله به نقش ترانه‌های عاشقانه برای درک محتوی جغرافیا در آموزش پرداخته است. او بر این باور است که این ترانه‌ها باعث ایجاد تصاویر و نمادهای می‌شوند که برای فهم جغرافیا مفید هستند. ایشان موسیقی مردمی را منبعی بکر تعریف می‌کند که می‌توان از آن برای فهم فرهنگ انسانی استفاده کرد (Byklum, 1994:274). ماجدی و شاملوکیا (۱۳۹۰) در بررسی اثر طبیعت و محیط زیست بر موسیقی ایران، عنوان کرده‌اند که موسیقی محلی مانند موسیقی خراسان، گیلان، مازندران، کردستان، لرستان، بلوچستان، آذربایجان و ترکمن صحرا، از طبیعت بیشتر وام گرفته است و نقش طبیعت و محیط اطراف در آن بیشتر مشهود است.

۲-۲: ملاحظات نظری

در دوران معاصر علوم بین‌رشته‌ای در حال گسترش هستند. دلیل این پیچیدگی، تفکیک ناپذیری خود زندگی است. وقتی یک پدیده در حیات اتفاق می‌افتد به صورت همزمان عوامل جغرافیایی، محیطی، اجتماعی، فرهنگی، شخصی در آن دخیل هستند. برای مدتها هر رشته دانشگاهی مدعی توضیح و تفسیر این رویداد بود در حالی که آن را به رشته خود تقلیل می‌داد. علوم بین رشته‌ای بازگشت به چند بعدی بودن و همزمان بودن عواما مختلف موثر بر حیات است. این علوم به درستی به زندگی اجتماعی انسان توجه دارند. چراکه مسائل و موضوعات زندگی یک‌بعدی نیست. یکی از این رشته‌های جدید به ارتباط میان موسیقی و جغرافیا توجه دارد. "اهمیت این موضوع از نظر نقش موسیقی در بازتاب و شکل‌دهی به فرایندهای جغرافیایی و در مقابل نقش فرایندهای جغرافیایی در تولید موسیقی است" (Kearney, 2010:47). در رابطه با ارتباط جغرافیا و موسیقی دو مکتب وجود دارد. رویکرد آمریکایی در مقابل رویکرد بین‌رشته‌ای انگلیسی. ریشه مکتب آمریکایی به کارهای جورج کارنی^۳ برمی‌گردد. او که استاد زمین موسیقی‌شناسی^۴ بود، جغرافی‌دانان را تشویق به مطالعه جغرافیایی فرهنگی و خصوصاً فولکلور می‌کرد. کارنی چهار موضوع را برای مطالعه این حوزه پیشنهاد کرد:

۱. تاریخ موسیقی محلی و نحوه گسترش آن، ۲. مطالعات ناحیه‌ای، کارتوگرافی مکان و فضای موسیقی، ۳. بررسی کانون‌های فرهنگی و الگوهای نفوذ ۴. درک و دریافت مکان از طریق موسیقی (Carney, 1987).

یکی از مهم‌ترین نکات در کار کارنی بحث نفوذ موسیقی بود. او در کل اعتقاد داشت عناصر فرهنگی پخش می‌شوند، نفوذ می‌کنند و با شرایط جدید سازگار می‌شوند. شیوه نفوذ موسیقی از طریق دیگر جنبه‌های اجتماعی مثل سیاست، اقتصاد و محیط تحت تأثیر قرار می‌گیرد. به عبارتی او می‌گفت موسیقی به صورت اتفاقی تولید نمی‌شود، گسترش و توزیع آن بدون قاعده نیست، پذیرش و ماندگاری آن بر بستر اجتماعی هم بدون دلیل نیست.

رویکرد دوم که رویکرد انگلیسی است؛ این دیدگاه متأثر از اجلاس جغرافیایی^۵ ۱۹۹۳ در لندن بود. در این اجلاس دامنه بحث موسیقی و جغرافیا با مکان و هویت، سیاست و اقتصاد گسترده شد. اهمیت سایر دیدگاه‌ها و رشته‌ها در جغرافیا گسترش یافت

¹ -Kearney

² -Byklum

³ George Carney

⁴ Geomusicology

⁵ The place of Music, 1993, University College London

محمدزاده حسین؛ قربانی محمد صدیق (۱۴۰۵) بازتاب جغرافیا و فرهنگ در موسیقی حسن زیرک. جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۸ (۲)، ۱-۱۷.

و بحث علوم بین‌رشته‌ای برجسته‌تر شد. در این رویکرد نظرات متوجه کارها و تحقیقات دانشمندی به نام اتالی^۱ (۱۹۸۵) شد. اتالی در کتاب خویش "صدا: اقتصاد سیاسی موسیقی بر رابطه میان موسیقی، جامعه و فرهنگ و خصوصاً نقش سیاست و اقتصاد در تحول موسیقی تأکید کرده بود (Kearney, 2010:3). اتالی می‌گفت: "موسیقی فراتر از موضوعی برای مطالعه است، موسیقی شیوه درک و دریافت جهان است" (Attali, 1985:4).

موسیقی بر بستر جغرافیا و فرهنگ اجتماعی شکل می‌گیرد. "موسیقی باعث هماهنگی و سازمان‌دهی حافظه جمعی و ارائه تجربه‌ای قدرتمند از مکان با یک سادگی کم‌نظیر حین فعالیت‌های اجتماعی می‌شود" (Stokes, 1994:3). اتالی موسیقی را یک کالای مصرفی می‌دید که از سویی نیروهای اقتصادی و ذائقه زیبایی جامعه شکل می‌گیرد (Kearney, 2010:8). در چارچوب همین دیدگاه بعضی از نویسندگان به اهمیت موسیقی، شبکه‌های اجتماعی و فضایی در اقتصاد سیاسی موسیقی پرداخته‌اند که شامل فرایندهای مثل به اشتراک گذاشتن حافظه، داستان، رادیو و رسانه انتشاراتی^۲ شود. موسیقی به‌عنوان شیوه‌ای از ارتباط می‌تواند کشمکش و یا هویت اجتماعی سیاسی را بازنمایی کند (Ibid:8). موسیقی ممکن است یک نظم اجتماعی را تقویت کند، سیستم طبقاتی را به‌نقد بکشد و جغرافیایی سیاسی هویت را مشخص سازد (Smith, 1997:505). جغرافیا در علت، محتوی و معنایی آواز و موسیقی نقش دارد. در مقابل مصرف موسیقی باعث درک مکان در ابعاد مختلف از زیبایی گرفته تا تعلق می‌شود.

۳- روش پژوهش

روش تحقیق، راه و شیوه مناسب برای پاسخ به پرسش تحقیقاتی است. روش تحقیق به‌طور کلی در چارچوب دو پارادایم کمی‌گرایی و کیفی‌گرایی قابل تقسیم است (محمدپور، ۱۳۸۹). البته امکان استفاده از هر دو تکنیک در تحقیق امری ممکن است. پرسش تحقیق مشخص می‌کند ما روش کمی یا کیفی را انتخاب کنیم. روش مناسب برای پرسش ما روش کیفی است. از میان انواع روش‌های کیفی گزینه مناسب برای شناسایی مکان‌های جغرافیایی، شهری، اسامی کوه‌ها و رودخانه‌ها در متن ترانه‌های زیرک، روش تحلیل محتوی کیفی است. این پژوهش تلاش و فتح بایی است که قصد دارد به صورتی روشمند، به معرفی و تا حدودی تحلیل جغرافیای زیستی حسن زیرک براساس آثار او بپردازد. جامعه آماری علاوه بر مراجعه مستقیم به کاست‌های زیرک، تجربه زیسته نویسندگان، کتاب آقای نصیری‌نیا (۱۳۹۴) است که غالب ترانه‌های حسن زیرک را در برمی‌گیرد. آقای فرش (۱۹۹۶) در کتاب خود ضمن معرفی و اهمیت زیرک، به‌طور مشخص شماری از مکان‌های جغرافیایی را که در شعر حسن زیرک بوده، قید کرده است. برای این پژوهش کل متن ترانه‌های کتاب نصیرنیا مبنای کار بوده و از کاست یا کتاب نمونه‌گیری نشده است. برای جمع‌آوری داده‌ها کلیه اسامی جغرافیایی و مکانی در ابیات یا مصراع‌هایی از ترانه انتخاب شده‌اند. پس از استخراج اسامی از متون ذکر شده و همچنین آثار زیرک، اطلاعات مکانی براساس اهداف تحقیق دسته‌بندی شده‌اند. جهت مشخص کردن مختصات جغرافیایی این داده‌ها در محیط نرم‌افزار ArcGIS، از پایگاه داده‌های مکانی کشور ایران و همچنین داده‌های مربوط به کشور عراق استفاده شده است که در مواردی فاقد نام مکانهای مورد نظر بودند. برای جبران این کاستی از نرم‌افزار گوگل ارث جهت یافتن و ثبت مختصات داده‌های مورد نظر استفاده شده است. برای مثال مرز جغرافیایی بعضی نواحی جغرافیایی در این نقشه‌ها مشخص نبود و به همین خاطر و برای دقت علمی از کشیدن نقشه نواحی صرف نظر شد. نهایتاً پس

¹ Attali

² Print media

محمدزاده حسین؛ قربانی محمد صدیق (۱۴۰۵) بازتاب جغرافیا و فرهنگ در موسیقی حسن زیرک. جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۸ (۲)، ۱-۱۷.

از دسته بندی داده‌ها براساس اهداف پژوهش، نقشه‌های موضوعی مورد نظر در محیط نرم افزار ArcGIS تهیه شدند. برای دقت و صحت داده‌ها نمونه‌هایی از اشعار^۱ ترانه‌های زیرک که به مکانی جغرافیایی اشاره دارد در هر بخش ذکر می‌شود.

۴- تحلیل یافته‌ها

زیرک در سال ۱۳۰۰ در بوکان متولد می‌شود. تا هشت‌سالگی مشغول شاگردی در مسگری، چاپخانه و چوپانی بوده است. در سن پایین و زیر ۱۰ سالگی آواز خواندن را شروع می‌کند. در ۱۱ سالگی پدرش را از دست داده و مادرش مجدداً ازدواج می‌کند. تا سن ۳۱ سالگی در ایران و در شهرهای مختلف مثل تهران، تبریز، بندرعباس مشغول کار در کارگاه قنادی، کارگری و رانندگی می‌شود و با مشکلات متعدد روبرو می‌شود. پس از یک سانحه خودرو که منجر به فوت یک نفر می‌شود، به خاطر نگرانی از عواقب آن به عراق می‌رود. در عراق در ۳۲ سالگی به رادیو بغداد رفته و شروع به ضبط ترانه می‌کند. پخش ترانه او را سریعاً مشهور می‌سازد. در زمان سیستم پادشاهی عراق، ترانه‌ای برای فیصل دوم می‌خواند. بعد از کودتای عراق به ایران بازمی‌گردد و در رادیو تهران دعوت به کار می‌شود. سپس به کرمانشاه رفته و مجموعه‌ای از بهترین کارهایش را با موسیقیدانان برجسته کرمانشاهی استاد میرزاده ثبت می‌کند. بعد از آنکه به بهانه‌های مختلف عذر او را می‌خواهند دوباره به عراق می‌رود. در آنجا زندانی و شکنجه می‌شود. مجدداً به ایران بازگشته و در ایران دگرباره زندانی می‌شود. سازمان ساواک مانع کار فرهنگی او می‌شود. او مدتی در شهر سقز مانده و سپس به بانه نقل مکان می‌کند. مدتی در مکانی موسوم به "کانی ملا احمد" در نزدیکی شهر بانه یک چاپخانه باز می‌کند. سپس به شهر اشنویه می‌رود در آنجا بیمار شده و در ۵۱ سالگی این نابغه آواز در زادگاهش فوت می‌کند و طبق پیشنهاد خود او، وی را در بالای کوه ناله شکنینه در مجاورت شهر بوکان به خاک می‌سپارند.

نام‌ها، جغرافیا و مکان

نام‌ها بخش مهمی از ترانه‌های حسن زیرک را تشکیل می‌دهند. ترانه‌های او قاموسی از نام اماکن، اشخاص، ایلات و طوایف، گیاهان، گلها، پرندگان، مناطق جغرافیایی، شهرها، روستاها، کوه‌ها، رودخانه‌ها و ... است. او همچون جهانگرد و طبیعت‌گردی هوشمند، علاوه بر بهره‌گیری از نغمه‌های نواحی مختلف، نام‌های زیادی را در اشعار ترانه‌های خود ثبت کرده است که هر کدام داستانی دارند. بیشتر این نام‌ها به مکانی جغرافیایی گره می‌خورند که زیرک برای مدتی کم یا زیاد اوقات خود را در آنجا گذرانده است و یا وصف آن‌ها را شنیده است. بنابراین مکان‌های جغرافیایی غالباً بستری است که اشعار ترانه‌های او ملهم از آن است. بخشی از این مکان‌های جغرافیایی شهرها و گاهاً روستاهایی هستند که زیرک آثار خود را در آنجا ضبط کرده است. گاهاً نام مکان‌هایی نیز در آثار او وجود دارند که زیرک هیچ‌گاه در آنجا حضور نداشته است و استفاده او از این مکان‌ها یا برای اشاره به محصولات آن‌ها بوده و یا برای پر کردن قافیه اشعارش از آن استفاده کرده است. از این دست مکان‌ها می‌توان به اسامی کشورهای همچون آلمان، آمریکا، چین و یا بعضی از شهرها مثل رم اشاره کرد.

ترانه‌های زیرک مملو از نام‌های جغرافیایی است. مکان‌هایی که برای همیشه در آثار او همچون اثری تاریخی باقی خواهند ماند و در یاد و خاطر آیندگان زنده خواهند بود. گاهی به مکانی اشاره می‌کند که امروزه گرد فراموشی بر آن نشسته است و ممکن است برای بسیاری گنگ و نامفهوم باشد. "زینوی باراملوان" نام اطراق گاهی بین راهی در مسیر جاده قدیم نرده به مه‌باد بوده است که در روزگار خود مکانی پرهیاهو و مشهور بوده است. با احداث جاده جدید این اطراق گاه به محاق می‌رود اما نام آن در آثار زیرک به یادگار مانده است.

(۱) ابیات کردی با فونت Unikurd تایپ شده است.

محمدزاده حسین؛ قربانی محمد صدیق (۱۴۰۵) بازتاب جغرافیا و فرهنگ در موسیقی حسن زیرک. جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۸ (۲)، ۱-۱۷.

در این پژوهش برحسب پرسش‌ها، بسیاری از این مکان‌ها ذکر شده و نقشه آن‌ها در نرم افزار ArcGIS تهیه شده است. لازم به ذکر است که این پژوهش ادعا ندارد که در نقشه‌های تهیه شده تمام مکان‌های ذکر شده در آثار زیرک را ارائه کرده است. اسامی مربوط به نواحی ای همچون محال منگور، خوشناو، شارویران، هوشار، شماره زور و ... به دلیل مشخص نبودن مرز جغرافیایی آن‌ها در نقشه‌ها ارائه نشده است.

اسامی موجود در ترانه‌های حسن زیرک را می‌توان در دو سطح خارجی و داخلی تقسیم کرد. بعد داخلی به علت گستردگی و فراوانی قابل تقسیم به زیرگروه‌های کوچک‌تری است.

۱. نام‌های غربی

بعضی از این اسامی با رویدادهای اجتماعی در ارتباط هستند. کشورهای آمریکا، آلمان، چین، عراق، رم در ترانه زیرک با معانی مختلف ذکر شده است: یکی از این ترانه به ساخت یک حمام در شهر بوکان توجه دارد که وسایل آن از آلمان تهیه می‌شود

دردت له مالم چاو جوان، نهو دلهم بووت بووه سهر گگردان، هی من بی بووت ده‌فروشم حمامی نمره‌ی بوکان، دار و پهردوی ئاسنه پاکی بو هات له ئه‌لمان (نصیری نیا، ۱۳۹۴: ۳۵)

ترجمه: دردهای تو برای من ای کسی که چشمان زیبا داری، دلم برایت حیران و پریشان است، اگر جزو اختیارات من بود حمام نمره بوکان را برایت می‌فروختم، حمامی که وسایل آن ساخت "آلمان" است. این ترانه یک امر ذهنی نیست در واقع اگر حمامی در بوکان ساخته نمی‌شد و مواد و ابزار آن از کشور آلمان نمی‌آمد این آواز چگونه ساخته می‌شد؟ یکی دیگر از این شعرها از کشورها چنین یاد می‌کند:

چهند شاری عهزیم گهرام عیراق و روم و ئه‌لمان، نه‌مدی جوانیک و مکوو تو ئه‌ی چاو باز و ئه‌برو که‌وان (همان: ۳۸)

ترجمه: چندین شهر عظیم گشتم در کشورهای "عراق" و "رم" و "آلمان"، من کسی را به زیبایی تو نیافتم کسی چشمانت مثل شاهین است و ابروانت کمانی است.

۲. اسامی منطقه‌ای

منظور نام‌های است که با جغرافیای مرتبط با ایران ارتباط هستند و زیرک در آن مکان‌ها ترانه ضبط کرده یا زندگی کرده است. شهرهای که کانون پخش آثار موسیقی هستند کانون فرهنگی نام دارند.

۱-۲. کانون‌های فرهنگی^۱

حسن زیرک در شهرهای بغداد، تهران، کرمانشاه، سنندج، تبریز، سلیمانیه و اربیل آثار موسیقی خود را ضبط کرده و در اشعار و موسیقی‌اش، از این شهرها با مضمون‌های گوناگون یاد کرده است. این شهرها به عنوان کانون‌های فرهنگی، با داشتن ارکستر و تجهیزات و امکانات لازم جهت ضبط و پخش موسیقی، نقشی اساسی در شهرت او و ماندگاری آثارش داشته‌اند. در کنار کانون‌های اصلی فرهنگی، کانون‌های دیگری نیز وجود داشته‌اند که در این بررسی تحت عنوان خانه‌های فرهنگی^۲ نام‌گذاری می‌شوند (شکل ۱). این بخش از آثار زیرک غالباً در مجالس مناسبی و در خانه‌های اقشار مختلف اجتماعی و گاه صاحب

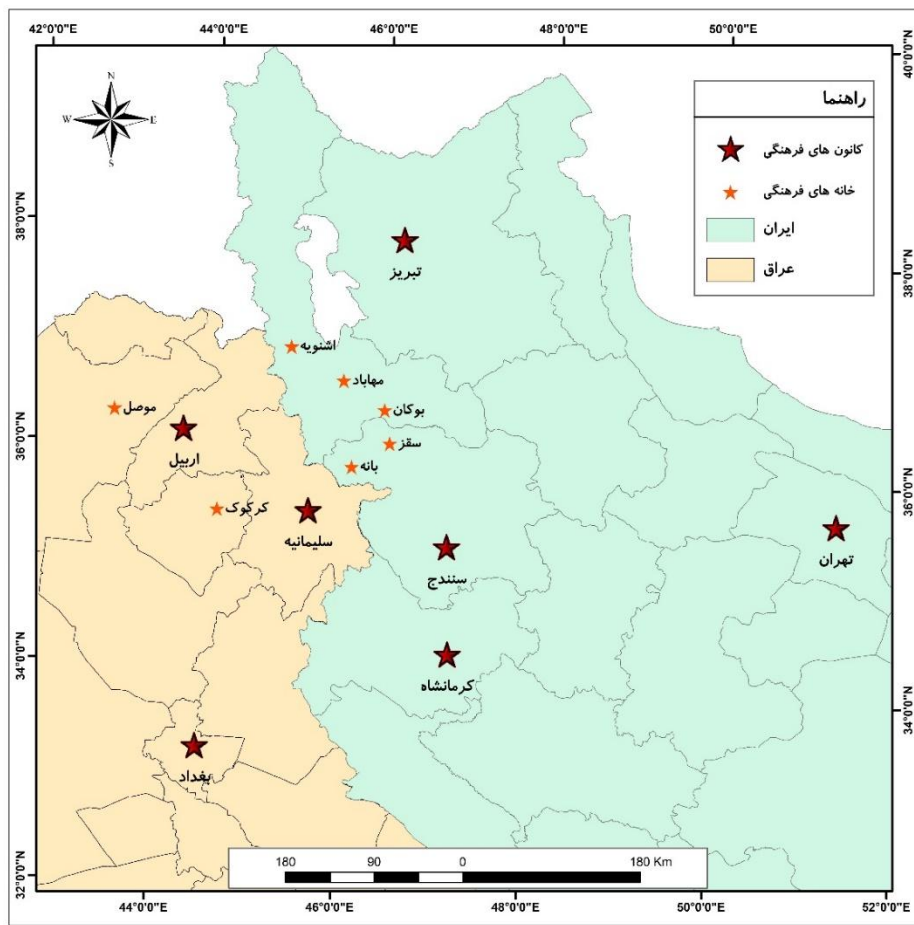
1. Cultural Hearts

2. Cultural House

محمدزاده حسین؛ قربانی محمد صدیق (۱۴۰۵) بازتاب جغرافیا و فرهنگ در موسیقی حسن زیرک. جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۸ (۲)، ۱-۱۷.

بازتاب جغرافیا و فرهنگ در موسیقی حسن زیرک

شهرت، ضبط شده‌اند و از نظر کیفیت، وسایل ضبط و کیفیت صدا و موسیقی قابل مقایسه با آثار او در کانون‌های فرهنگی نمی‌باشد. در عین حال بخشی از بهترین و دل انگیزترین کارهای او مربوط به خانه‌های فرهنگی^۱ است.

شکل ۱: کانون های فرهنگی موسیقی حسن زیرک

لازم به ذکر است که در نقشه ۱، در رابطه با خانه‌های فرهنگی تنها مواردی که به صورت متواتر ذکر شده‌اند نمایش داده شده است. مسلماً زیرک در خانه‌های بسیاری در شهرها و روستاهای کردستان حضور داشته و آثار خود را اجرا و ضبط نموده است.

نمونه‌هایی از اشعار حسن زیرک در وصف این شهرها:

بغداد؛ زیرک اولین ترانه‌هایش را رادیو بغداد ضبط و پخش کرده است. او خود را در بغداد غریبه احساس کرده و از هوای گرم آن شاکی است و از اماکن مهم آن مثل طاق کسری هم نام می‌برد.

تهران؛ حسن زیرک در رادیو تهران مدتی کار می‌کند، از تهران برای مضامین مختلف استفاده می‌کند، او از کافه شمیرانات نام می‌برد که یکی از تفرج‌گاه‌های به نام آن ایام بوده است.

^۱ نام صاحب این خانه‌های فرهنگی پژوهشی دیگر می‌طلبید اما برای شروع کار می‌توان از خانه عبدالله زاده بوکان، خانه محمد دلاک، خانه احمد قصاب، امین درابچی سلیمانیه، شیخ رؤف سلیمانیه، خانه شیخ جبار در سال ۱۳۴۶، خانه ملا احمد پاقلاده ۱۹۶۷، خانه احمد صوفی کریم سلیمانیه... نام برد.
محمدزاده حسین؛ قربانی محمد صدیق (۱۴۰۵) بازتاب جغرافیا و فرهنگ در موسیقی حسن زیرک. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۲)، ۱-۱۷.

بازتاب جغرافیا و فرهنگ در موسیقی حسن زیرک

غریب ماوم له تارانی، فرمیسکم دیت و هک بارانی، کوشته‌ی توم خودا ده یزانی، پیت له سهر دوو
چاوم دانی

در تهران اسیر درد غربتم، اشک چو باران از دیدگانم جاریست، خدا می‌داند که بهر تو می‌کشم درد احتضار، بیا و قدم‌هایت را
بر چشمان من بگذار

کرمانشاه؛ بخشی از بهترین آهنگ‌های هنرمند با آهنگ‌سازی مجتبی میرزاده در کرمانشاه ضبط می‌شود. او کرمانشاه را مرکز
اجداد خویش می‌داند، شهر بزرگی که میراث طاق‌بستان را بر سینه دارد و شهر شیرین و فرهاد است. شهری که هیچگاه آن را
فراموش نخواهد کرد.

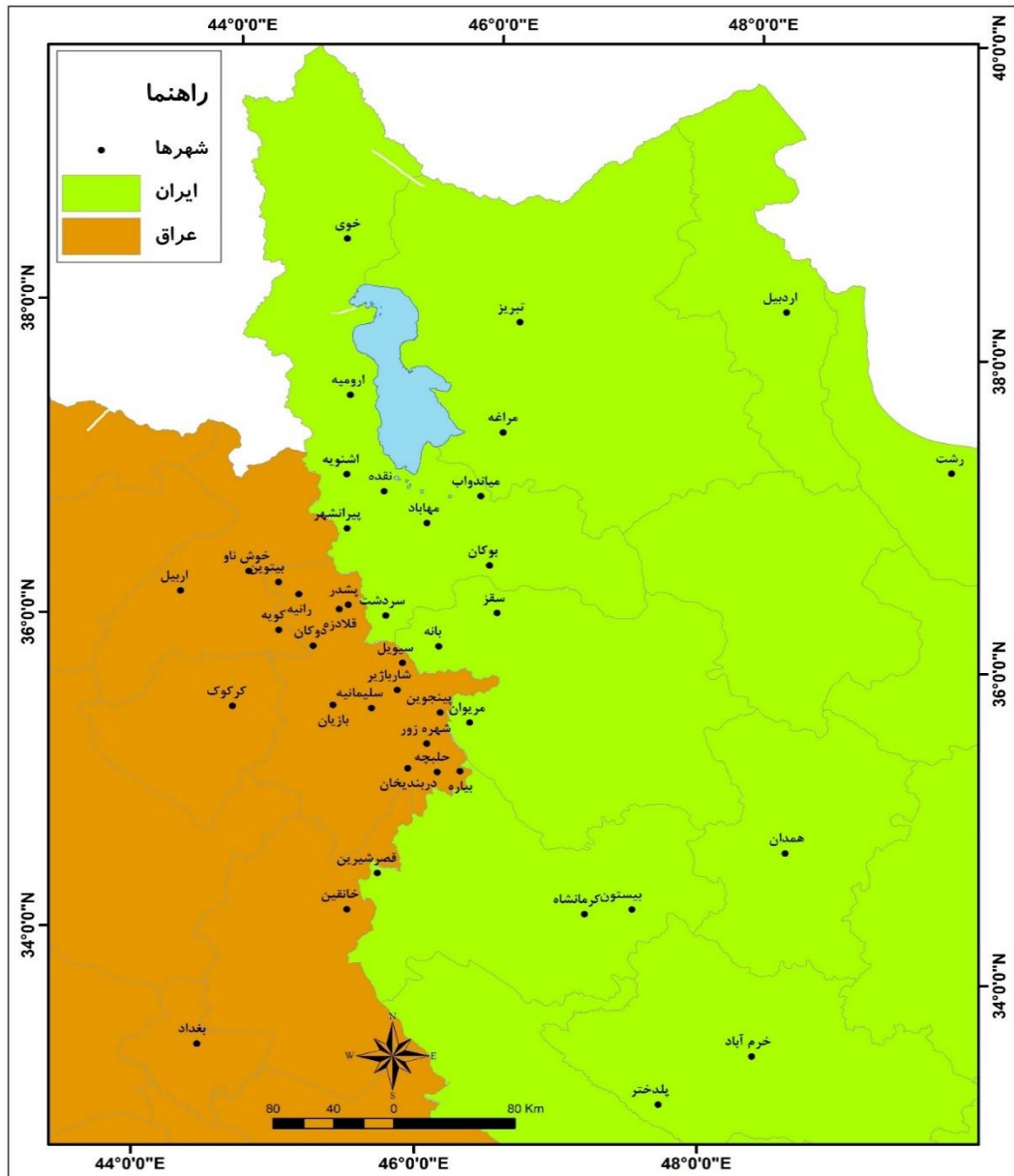
کرمانشان شاری شیرینم شاری جوان و کورد نشینم حمز ده‌کهم دایمه بتبینم، کرمانشان جیگای ئه‌جدادم جیگای شیرین، جینی
فسر هادم، قهد قهد تو ناچی له یادم (همان: ۲۱۴)

ترجمه: کرمانشاه شهر قشنگ من، شهر زیبا و کردنشینم، دوست دارم همیشه ترا ببینم، کرمانشاه جایگاه نیاکانم، مکان شیرین
و فرهادم، هرگز تو از یادم نخواهی رفت.

سایر شهرها

حسن زیرک در ترانه‌هایش غیر از نام کانون‌های فرهنگی، از مجموعه‌ای از شهرهای دیگری مثل سقز، بوکان... نام می‌برد که
نقش کانون فرهنگی نداشته‌اند. این شهرها بخشی در ایران و بخشی در عراق واقع هستند. شهرهای ایران غالباً کرد و بعضی
ترک هستند (شکل ۲).

بازتاب جغرافیا و فرهنگ در موسیقی حسن زیرک

شکل ۲: نام شهرهایی که در ترانه‌های حسن زیرک

بوکان

لیره مهمکوژن خاکه‌کهی سووره بمبهن بو بوکان نیوم مهنشورره (همان: ۵۳)
ترجمه: من را اینجا نکشید که رنگ خاک آن سرخ است. من را به شهر "بوکان" برگردانید که در آنجا شهره هستم.

پنجوین

هر دهلئی ناسکی گهردهن به خوینی یا دهلئی ژاله‌ی دهوری پنجوینی (همان: ۲۵۳).
ترجمه: تو مثل آهوپی می‌مانی که گردنش خونی است یا همچو گل ژاله حومه شهر "پنجوین"

اسامی مناطق، محلات و روستاها

بخشی از ترانه‌های زیرک به اسامی مناطق و روستاها توجه دارد. امر قابل توجه این است که غالب این روستاها در اطراف شهرهای بوکان، سقز قرار دارند.

محلات

له سەر مەحمودکانی، بهفران گرت کویتانی، کوشتمی چاوی جوانی (همان: ۵۷).
ترجمه: بر بالای محله محمودکانی، برف کوهستان را پوشانید، چشم زیبای او مرا از خود بی خود کرد
برنجی رشت و گیلانی کارخانه‌ی همهدانی، سرتوپی کوردستانی برنوی شانی کوردانی (همان: ۷۲).
ترجمه: برنج "رشت و گیلان" تو هستی، کارخانه "همدان" تو هستی، زیباترین کوردستانی، تفنگ برنوی هستی که کردها بر
دوش می افکنند

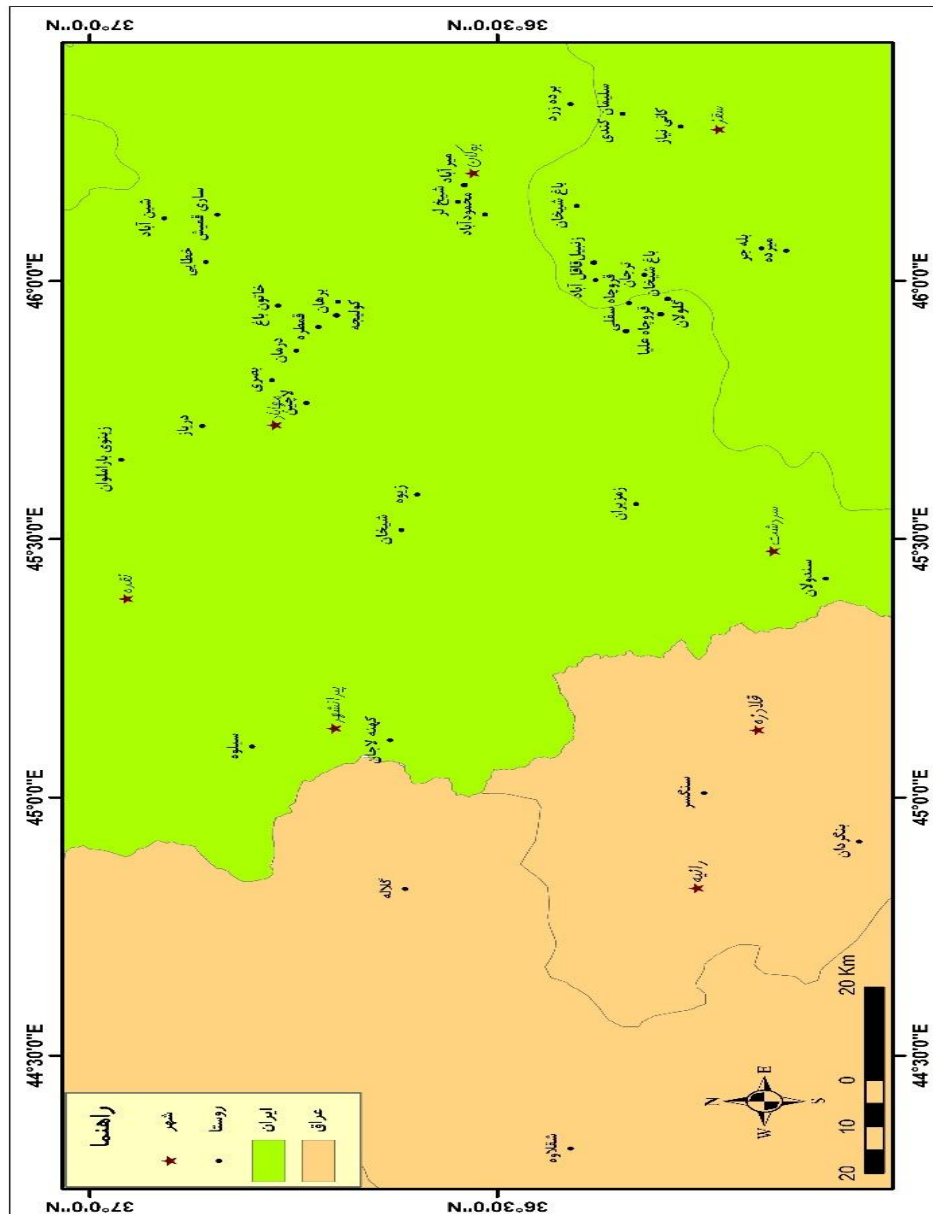
مناطق

هی من بی بۆت دەفروشم مەحالی مروئ و پشدر، له سەر باڵای تۆیه گیان له دونیا بووم دەر بەدەر (همان: ۴۷).
ترجمه: آگه جزو اختیارات من بود مناطق "مروی" و "پشدر" را برایت می فروختم، به خاطر قامت تو است من در دنیا سرگردان
شدم

هەناری نیو سنجوران، قۆخی نیو قەرملووان / لێرەوێ پێشکەشت بی تا زینووی باراملووان (همان: ۸۰).
ترجمه: انار در میان سنجدها، هلوی در میان آلهای سیاه، از اینجا تا تپه‌های "زینوی باراملووان" تقدیم تو باد

روستاها

له قەمەتەرە و بورهانی له کولبجە و له دەرمانی، سەیدی کاکەجان هاوار له مەزرای سەهۆلانی (همان: ۵۱).
ترجمه: از "قمتری" و "برهان"، "کلیجه" و "درمان"، سید کاکاجان فریاد ای سروری که خانه در مزرعه "سهولان" داری
له کانی مه‌لا ئەحمەد مردم هەمزەبی تو خۆت بمانێزە، هەناسەکم سوار بوو رێگاکەم سەرەولێزە (همان: ۲۴۸).
ترجمه: آقای حمزه ای در روستای "کانی ملا احمد" مرا به خاک بسپارید، چون تنگی تنفس گرفتم و مسیر رو به سربالایی
است

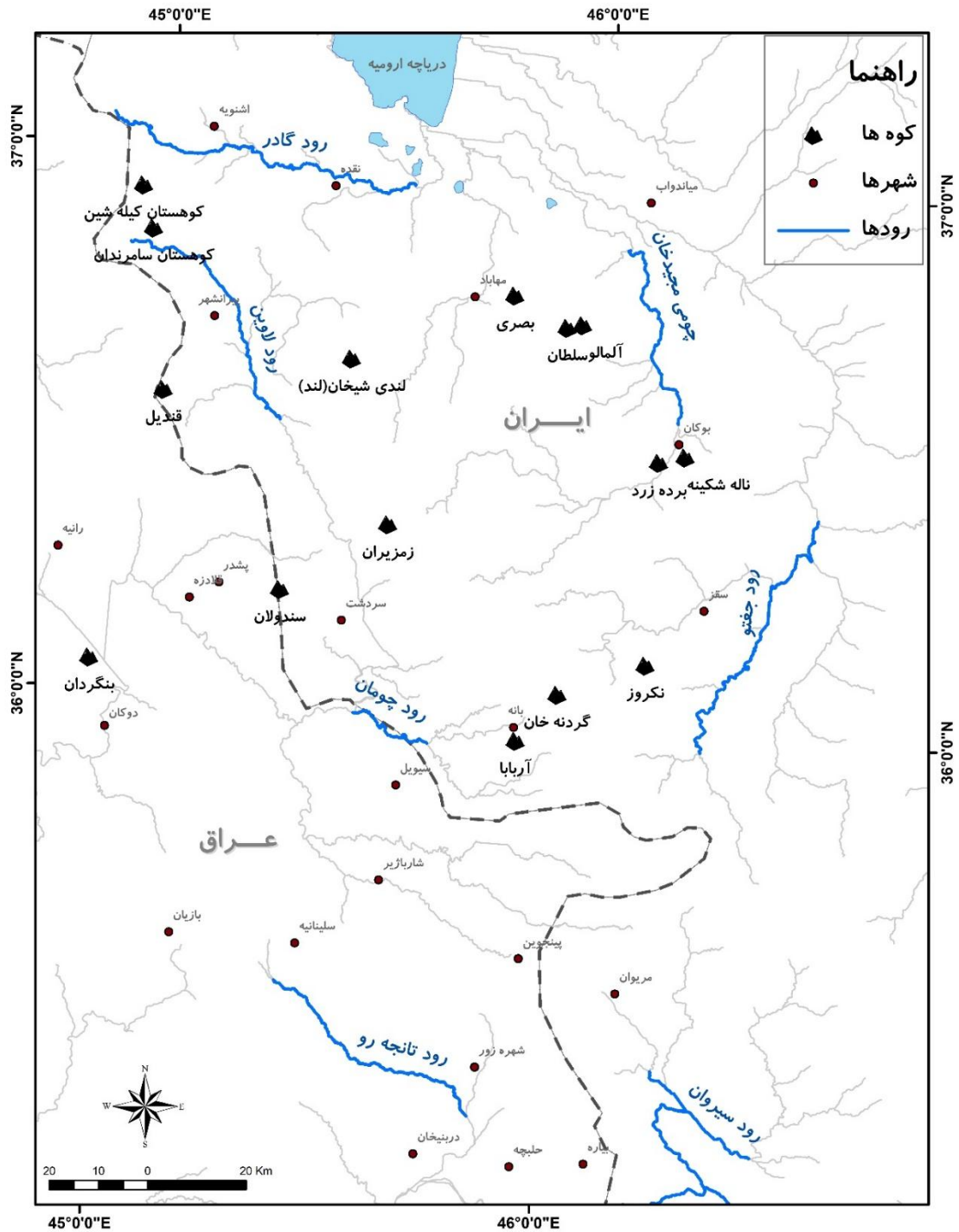

شکل ۳: نام روستاها در ترانه‌های حسن زیرک .

کوه‌ها و رودخانه‌ها

کوه‌ها و رودخانه‌ها نقش پرننگی در آثار زیرک دارند. در ترانه‌هایش غالباً به شکوه و زیبایی آن‌ها اشاره می‌کند. گاهی نیز دست به دامان پیر و مرشدی می‌شود که بر فراز کوهی مدفون است (کوه سلطان). آملو، بیستون، تاق بستان، لند، آربابا، قندیل، ناله شکینه و ... کوه‌هایی هستند که به آن‌ها اشاره می‌کند. رودخانه‌های جغتو (زرینه‌رود)، سیمینه‌رود، سیروان، گادر، لاین، مهاباد از جمله رودهایی هستند که در ترانه‌ها اسامی آن‌ها ذکر شده است.

بازتاب جغرافیا و فرهنگ در موسیقی حسن زیرک

شکل ۴: اسامی کوه‌ها و رودخانه‌های شاخص در آثار زیرک

خۆ من کوێستانی لەند نیم بینم کارگ و ریواسان / حاجی قهرنی ناغا نیم گهورە ی عێلی بلباسان (همان: ۸۰).

ترجمه: من که کوهستان "لند" نیستم قارچ و ریواس به بار آورم، یا که قرنی‌آغا رئیس ایل مامش نیستم

و هکۆ کوێستانی بیستون دایمه سەرم به تەمه/دایمه دلەکم پیر غەمه،

ترجمه: من مثل کوهستان "بیستون" همیشه سرم در مه است، دل پر از غم است،

محمدزاده حسین؛ قربانی محمد صدیق (۱۴۰۵) بازتاب جغرافیا و فرهنگ در موسیقی حسن زیرک. جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۸ (۲)، ۱-۱۷.

این خواننده در ترانه‌های خویش از افراد و امکانه مذهبی مختلفی مثل زمبیل، سلطان، غوث بغداد، کاک احمد سلیمانی نام می‌برد. این اسامی گاه به منظور زیبایی در شعر، گاه بواسطه ایجاد ارتباط و وصل عاشقانه و گاه در معنای مذهبی به کار رفته اند

چیکم یاری سہنگسہر نلعلان کہوتوتوہ یادم مہگہر شیخانہ شہمزین جارجار بین بہ فریادم (ہمان: ۳۸).

ترجمہ: کاری زمن ساخته نیست، یادی از یاری کہ اہل سنگسر بود، راہ نجات این مسالہ فقط بہ واسطہ امداد از سوی شیوخ شمدینان ممکن است.

۵- بحث و نتیجه گیری

موسیقی زیرک از استعداد فردی و شرایط اجتماعی و جغرافیایی او تأثیر پذیرفته است. در واقع می‌توان گفت او در مدت ۲۰ سال در حدود یک ہزار ترانہ ضبط کردہ است، بہ طور تقریبی ہر سال ۵۰ و ہرماہ ۴ ترانہ. او در جغرافیای کشور ایران و عراق زندگی کردہ و زندانی شدہ است. زندگی و زندان در مکان اتفاق می‌افتد و این مکان بہ صورت کلمہ یا نماد شادی و رنج در ترانہ‌ها یاد شدہ است. کانون ہای فرہنگی نقشی اساسی در معرفی، شہرت، ضبط و پخش ترانہ‌های او داشتہ اند. او در کانون ہای فرہنگی مثل تہران، بغداد، کرمانشاہ، سنندج، اربیل، سلیمانہ و تبریز ترانہ ضبط کردہ است. این کانون ہا از نظر مکان، فرہنگ و زبان با ہم متفاوت ہودہ اند. این کانون ہای فرہنگی کہ دولتی ہودہ اند از سویی امکانات زیادی برای ضبط و پخش و تبلیغ در اختیار او گذاشتہ اند و از دگر سو بر شکل و محتوی ترانہ‌ها نظارت داشتہ اند. ہر چند در این شہرہا استعداد ہنرمند امکان بیشتری برای شکوفا شدن داشتہ و بر آوازہ او افزودہ است اما در بعضی آن ہا حس غربت داشتہ و زندگی او در رنج و عذاب ہودہ است. تمام این کانون ہای فرہنگی در ترانہ ہا بازتاب یافتہ است. کانون ہای فرہنگی خود متاثر از فضای اجتماعی و سیاسی بزرگتری ہستند. ہمین مسالہ نقش شہر و سیاست و قدرت بر روح، زندگی و موسیقی او را نمایان می‌سازد. اما ہمہ این تاثیرگذاری سیاسی نیست او بہ خاطر قرار گرفتن در موقعیت مکانی است کہ از جایی تاریخی مثل طاق کسری در بغداد و مکانی تفریحی مثل کافہ شمیران در تہران نام می‌برد.

خانہ ہای فرہنگی کہ بیشتر در جغرافیایی کردستان واقع شدہ اند نقشی مکمل در ضبط و حفظ آثار ہنرمند داشتہ اند. خانہ ہای فرہنگی دومین جایی است کہ در توزیع و پخش ترانہ ہای او نقش دارند. این خانہ ہا از نظر مادی و عاطفی ہنرمند را تشویق بہ ادامہ کار کردہ اند. این خانہ ہا کہ خود عاشق ہنر و ہنرمند ہستند در حفظ و نگہداری بخشی از میراث فرہنگی نقش آفرینی کردہ اند. ہر چند بخشی از اسامی میزبان این خانہ ہای فرہنگی در ترانہ ہا نیست اما بازتاب محیط خانہ، اسامی مشارکت کنندگان، محیط جغرافیایی، اسامی زنان، گل ہا، کوہ ہا ... در متن ترانہ انعکاس یافتہ است. چون حسن زیرک بہ زبان کردی سورانی بیشتر کارہایش را ضبط کردہ است نفوذ فرہنگی او در میان کردہای ساکن ایران و عراق بیشتر از ترکیہ و سورہ ہودہ است. البتہ نفوذ فرہنگی او در میان جغرافیایی منطقہ فراتر از مناطق کردی رفته است.

حسن زیرک از کوہ ہای بلند برف گیری نام می‌برد کہ در محیط زندگی او ہودہ اند و سفیدی برف آن ہا را بہ یار تشبیہ می‌کند. زیرک در آوازہایش شرایط اجتماعی و اقتصادی را ہم بازگو می‌کند. او در شہر بلنہ از دخترانی حرف می‌زند کہ از نظر اقتصادی در فقرند و برای امرار معاش مشغول بلوط چینی ہستند. از روستا ہای مختلفی نام می‌برد کہ محل زندگی یار ہودہ اند یا روستا ہا کہ پارچہ لباس زنان از عراق بہ آن ہا قاچاق می‌شدہ است. این ترانہ نشان می‌دہد کہ امر قاچاق تاریخی است.

محمدزادہ حسین؛ قربانی محمد صدیق (۱۴۰۵) بازتاب جغرافیا و فرہنگ در موسیقی حسن زیرک. جامعہ شناسی فرہنگ و ہنر، ۸ (۲)، ۱-۱۷.

بازتاب جغرافیا و فرهنگ در موسیقی حسن زیرک

زیرک علاوه بر بازتاب و فرهنگ و طبیعت امکان جغرافیایی زیادی را از طریق ترانه هایش در حافظه جمعی ضبط کرده است. او از این طریق در بازتولید فرهنگ نقش داشته است. ترانه های او یاد آور تعامل و تبادل فرهنگی میان ملت های مختلف منطقه است. او از طریق ترانه هایش در میان فرهنگ های دوستی و عشق کاشته است و راه دوستی را گسترش داده است. ترانه زیرک بازنمای طبیعت و فرهنگ است. در آواز رسایی او عشق به حیات ساری و جاری است.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در مطالعه حاضر فرم های رضایت نامه آگاهانه توسط تمامی آزمودنی ها تکمیل شد.

حامی مالی

هزینه های مطالعه حاضر توسط نویسندگان مقاله تامین شد.

مشارکت نویسندگان

مقاله محصول مشارکت مشترک نویسندگان است.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

منابع

الف) فارسی

- پرنیدیان، ابوالقاسم (۱۳۹۹). گفتگو با استاد ابوالقاسم پرنیدیان، خبرگزاری کرد پرس، ۲۷ اسفند ۱۳۹۹.
- خاکسار، علی؛ هراتی امین، ابوالفضل (۱۴۰۱). تحلیل تاثیر نهادهای آموزشی بر حیات موسیقی کلاسیک ایران. *جامعه شناسی فرهنگ و هنر*، ۴(۴)، ۲۳-۱.
- خسروی، شعیب (۱۴۰۰). حسن زیرک حافظ موسیقی کردی. خبرگزاری کرد پرس، آذر ۱۴۰۰.
- زند، مدیا؛ مفتی زاده، محمد صدیق (۱۳۷۶). چریکه ی کوردستان. ناشر فاروق صفی زاده، بی جا.
- شعفی، تانیا (۱۴۰۰). بلبل کوردستان ۱۰۰ ساله شد. خبرگزاری کرد پرس، ۸ آذر ۱۴۰۰.
- کاظمی، بهمن (۱۳۸۹). موسیقی قوم کرد. تهران: انتشارات فرهنگستان هنر.
- کمانگر، محمد (۱۳۹۵). حسن زیرک از کارگری در بوکان تا خوانندگی در بغداد. سایت فراتاب.
- ماجدی، حمید؛ شاملوکیا، شبنم (۱۳۹۰). بررسی تأثیر طبیعت و محیط زیست در موسیقی ایران. *علوم و تکنولوژی محیط زیست*، ۱۳ (۲)، ۹۵-۱۰۳.
- متفکر آزاد، مریم؛ عباس زاده، محمد (۱۴۰۳). مطالعه جامعه شناسی قالی معاصر با روش کیفی. *جامعه شناسی فرهنگ و هنر*، ۶(۴)، ۲۶-۳۵.
- محمدپور، احمد (۱۳۸۹). روش در روش. تهران: انتشارات جامعه شناسان.
- میرزاده، مجتبی (۱۴۰۰). مصاحبه با مجتبی میرزاده، تلویزیون کردسات.

ب) کردی

- حه مه باقی، محمه د (۱۳۷۵). میژووی مؤسیقای کوردی، ئیران، شهرکرد.
- فرهشی، برایم (۱۹۹۶). زیرهک هونه رهنندی نه ته وهی بن ده ست.
- محمدحسن احمد (۱۹۸۲). بازی بیژیان، ژیان و گۆرانییه کانی محمه دی ماملئ، بهرگی یه که م، الحوادث، به غدا.
- ناهد موحه مه د (۱۴۰۰). بیره وه رییه کانم، سنندج، نشر تا فگه.
- نهری نیا قادر (۱۳۹۴). ناله شکینه، ژیان و گۆرانییه کانی ماموستا حه سه ن زیرهک، چاپی سیهه م، سنه، ئانا شه میم سنه.
- هه ژار (۱۳۶۹). هه نبانه بۆرینه، بهرگی یه ک، تاران، سروش.
- هه ژار (۱۳۶۹). هه نبانه بۆرینه، بهرگی دوو، تاران، سروش.
- محمدزاده حسین؛ قربانی محمد صدیق (۱۴۰۵). بازتاب جغرافیا و فرهنگ در موسیقی حسن زیرک. *جامعه شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۲)، ۱-۱۷.

References

- Attali, J. (1985). *Noise: the political economy of music*. University of Minnesota press, Minneapolis.
- Blum, S. Dieter, C. Amnon, S. (2001). "Kurdish Music." In *New Grove Dictionary of Music and Musicians*, edited by Stanley Sadie, 36-41. London: Macmillan Press Limited.
- Byklum, D. (1994). Geography and music, making the connection. *Journal of Geography*, 93 (6), 274-278.
- Carney. (1987). *The sound of people and places, Reading in the geography of American folk and popular music*. Boston, University press of America.
- Cadman, L. (2009). Nonrepresentational Theory/Nonrepresentational, Geographies. In: Kitchen, Rob and Thrift, Nigel, (eds.) *International, Encyclopedia of Human Geography*, Oxford, Elsevier, 456-463.
- Chayt, M. (2023). Share Ownership and Kurdish Folklore, Essay on Modern Kurdish literature.
- Dorell, D. Henderson, J. Lindly, T. Connor, G. (2019). *Introduction to human geography*. (2nd edition) University of North Georgia press, USA.
- Herbert. (1998). *Victorian brass bands: class, taste and space, the place of music*. New York, Guilford press.
- Izaddy, M. (2003) *A concise handbook the Kurds*. London New York, Routledge.
- Kearney, D. (2010). listening for geography: the relationship between music and geograpgy. *Chimera*, 25, 47-76.
- Nabaz, HR. (2015). Bring Kurdish Music to the West, Dissertation. University of Kansas.
- Rycroft, S. (1998). *Global Underground: the culture politic of sound and light in Los Angles, 1965-1967*, New York, Guilford press.
- Smith, Susan J., (1997). "Beyond geography's visible worlds: a cultural politics of music". in *Progress in Human Geography*, 21, (4), 502-529.
- Stoke, M. (1994). *Ethnicity, Identity and Music, The Musical construction of place*. edited by martin stoke, Oxford, Berg Publisher.
- Warf, B. (2010). *Encyclopedia of geography: Music and Sound*. SAGE, London.
- Wendelmoet, H. Baris, H. (2014). Dengbejs on borderland: Border and the state as seen through the eye of Kurdish singer-poet, Kurdish study.